

УДК 347.93

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-1.27>

ТЛУМАЧЕННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Яновицька Анна Віталіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів, Україна)

Стаття присвячена дослідженню строків та їхнього впливу на процес розгляду справ у судах загальної юрисдикції. Проаналізовано наукові підходи до розуміння терміну «строк» та його співвідношення з іншими поняттями. Зокрема, «процесуальним строком». Встановлено, що за сферою застосування строки можуть бути загальними (які передбачені у Главі 6 Розділу 1 Цивільного процесуального кодексу України) та спеціальними, які встановлюються окремими статтями Цивільного процесуального кодексу України.

Досліджено основні принципи і порядок встановлення строків відповідно до норм процесуального законодавства, Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ураховуючи практику Європейського суду з прав людини, діяльність Вищої ради правосуддя, звернено увагу на можливі негативні наслідки недотримання принципу розумності. На основі окремих прикладів доведено, що «розумність» строків є оціночною категорією. Лише за сукупністю певних факторів (складність, характер справи, поведінка суб'єктів цивільного процесу) можна стверджувати про порушення даного принципу, що може призвести, наприклад, до притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Факт недотримання строку розгляду справи (заяви, скарги), встановленого законом, не може бути єдиною підставою вважати, що принцип розумності не був дотриманий.

Проведено класифікацію строків за суб'єктивним складом та способом встановлення. Також проаналізовано думки окремих науковців про необхідність виокремлення «службових строків», «строків судового засідання» і їхнє процесуальне значення.

На основі аналізу норм чинного Цивільного процесуального кодексу України та норм кодексу в попередній редакції визначено особливості обчислення строків та їх зупинення. Розмежовано «поновлення» та «продовження» процесуальних строків, із урахуванням висновків Європейського суду з прав людини. У зв'язку із цим виділено низку процесуальних дій, виконання яких передбачає Цивільний процесуальний кодекс України, що, очевидно, сприяє недопущенню зловживання правом на поновлення процесуальних строків і, відповідно, затягування судового процесу.

Ключові слова: строк розгляду справи, цивільний процес, принцип розумності, встановлення процесуальних строків, поновлення та продовження строків.

**INTERPRETATION AND APPLICATION OF TERMS
IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE**

Yanovytska Anna Vitaliivna,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor of the Department
of Legal Commercial Disciplines
(Lviv State University of Internal Affairs,
Lviv, Ukraine)

The article is devoted to the study of terms and their impact on the process of cases hearing in courts of general jurisdiction. Scientific approaches to understanding the concept “term” and its relation to other concepts are analysed. In particular, the “procedural term”. It is admitted that, within the scope, the terms may be general (provided for in Chapter 6 of Section 1 of the Civil Procedural Code of Ukraine) and special, which are set out in separate articles of the Civil Procedural Code of Ukraine.

The basic principles and procedure for setting terms, in accordance with the rules of procedural legislation, the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, are examined. In view of the case-law of the European Court of Human Rights, the activities of the High Council of Justice have drawn attention to the possible negative consequences of non-compliance with the principle of reasonableness. On the basis of some examples it is proved that the “reasonableness” of terms is an evaluation category. Only a combination of certain factors (complexity, nature of the case, behaviour of the subjects of the civil process) can be alleged to violate this principle, which can lead, for example, to a judge being disciplined. Failure to comply with the term of the hearing (statement, complaint) established by law cannot be the sole reason to believe that the principle of reasonableness has not been respected.

The classification of terms by subject composition and method of installation is done. Views of some scientists about necessity of separation of “service terms”, “terms of court session” and their procedural significance are also analysed.

Based on the analysis of the rules of the current Civil Procedural Code of Ukraine and the rules of the code in the previous version, the peculiarities of the calculation of terms and their termination are determined. The “renovation” and “continuation” of procedural terms are delimited, taking into account the findings of the European Court of Human Rights. In this regard, a number of procedural steps have been singled out, the implementation of which is envisaged by the Civil Procedural Code of Ukraine, which obviously contributes to the prevention of abuse of the right to renovation procedural term and, accordingly, to delay the civil process.

Key words: term of the case hearing, civil process, principle of reasonableness, setting of procedural terms, renovation and continuation of terms.

Поняття «строк» та «процесуальний строк», які вживаються у Цивільному процесуальному кодексі України [1], нормативно не відображаються. Однак у науці цивільного процесу можна зустріти ряд підходів до цього питання.

Так, М.К. Треушніков, С.Я. Фурса зазначають, що процесуальний строк – це проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення процесуальних дій судом та особами, які беруть участь у справі, у результаті чого настають певні правові наслідки. За визначенням М.Й. Штефана, цивільно-процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК України для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві. Незважаючи на різні думки щодо змісту поняття

«процесуальні строки», його визначення є однотипними, оскільки їх суттю є «проміжок», «період», «момент» процесуального часу, який встановлюється законом або судом для вчинення учасниками судового процесу процесуальних дій [2, с. 101].

Однак тлумачення поняття процесуальний строк передається змістом норми статті 121 ЦПК України, з якої можна зробити висновок, що це «строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії».

Інститут процесуальних строків передбачає наявність загальних та спеціальних норм у Цивільному процесуальному кодексі України. Загальні положення про строки у цивільному судочинстві містяться у Главі 6 Цивільного процесуального кодексу України [1], всі інші норми ЦПК України, у яких передбачені ті чи інші процесуальні строки, будуть мати спеціальний характер.

Варто зауважити, що змістова наповненість Глави 6 у новій редакції ЦПК України дещо відрізняється від передбаченої редакцією 2004 року. Як зазначалось у пояснювальній записці до законопроекту «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», на недосконалість судового захисту в Україні неодноразово вказував у своїх рішеннях щодо України Європейський суд із прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як, зокрема, недотримання розумних строків розгляду справ [3]. Тут слід зауважити, що способи тлумачення категорії «розумність» по відношенню до процесуальних строків завжди викликало значний інтерес серед науковців-процесуалістів. Поштовх для роздумів давали норми міжнародних договорів і судова практика.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), яка згідно зі статтею 9 Конституції України [4] є частиною національного законодавства України, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [5]. Недотримання строків розгляду цивільних справ, як підкреслювалось у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №11 від 17.10.2014 р. [6], порушує конституційне право на судовий захист, яке гарантоване статтею 55 Конституції України [4], що негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади.

Розумним, відповідно до Постанови, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту.

З урахуванням практики Європейського суду із прав людини критеріями розумних строків у цивільних справах є: складність (правова та фактична) справи; поведінка заявника, інших осіб, які беруть участь у справі чи інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (в тому числі, суду); характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02.09.2010 року [7], «Смірнова проти України» від 08.11.2005 року [8], «Матіка проти Румунії» від 02.11.2006 року [9], «Літоселітіс проти Греції» від 05.02.2004 року [10] та інші).

Вплив зазначених факторів на практичне визначення «розумності» встановлених процесуальних строків є ускладненим, а тому нерідко ставав інструментом затягування розгляду цивільної справи. У зв'язку із цим для унеможливлення даного порушення та з очевидною необхідністю реалізації «принципу правової визначеності» [3] Глава 6 ЦПК України містить нову для цивільного процесу норму: розумність

процесуальних строків (ст. 122). Згідно з її положеннями суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства. Як видно, дана норма не лише легально закріплює один із базових принципів цивільного процесу, але й передбачає, до якого з видів процесуальних строків він застосовується в першу чергу – строків, визначених судом.

Слід зазначити, що недотримання принципу розумності встановлення строку може бути підставою для відкриття дисциплінарної справи щодо судді, але не завжди до притягнення до дисциплінарної відповідальності. Так, за результатами розгляду висновку доповідача та доданих до нього документів встановлено, що суддею Соболевим Є.О. не дотримано строків розгляду справи № 408/3941/19-ц (провадження № 2-о/408/409/19) (про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України) за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа: Біловодський районний відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Луганській області, про встановлення факту смерті. Однак таке порушення зумовлене об'єктивною причиною, а саме надмірним навантаженням на суддів Біловодського районного суду Луганської області, зокрема і на суддю Соболева Є.О.

Зокрема, зі звернення суддів Біловодського районного суду Луганської області від 14 серпня 2019 року № 27 щодо критичної ситуації, яка склалась зі здійсненням правосуддя (копію додано до письмових пояснень судді Соболева Є.О.), вбачається, що Біловодському районному суду Луганської області підсудні чотири райони Луганської області. Штатна чисельність суддів Біловодського районного суду Луганської області становить 9 суддів, фактична чисельність – 5 суддів. Із них фактично здійснюють правосуддя лише 3 судді.

Із початку 2019 року до Біловодського районного суду Луганської області надійшло 5600 справ. Станом на 12.08.2019 року у провадженні судді Соболева Є.О. перебуває 3044 справ. Вказане навантаження призводить до того, що судді призначають справи на 2020 рік.

З огляду на викладене Перша Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя вважає за необхідне зауважити, що важливим елементом для встановлення відомостей про ознаки дисциплінарного проступку є очевидна безпідставність недотримання строків розгляду справи (заяви, скарги). Сам лише факт недотримання строку розгляду справи (заяви, скарги), встановленого законом, не може автоматично вказувати на наявність підстав для дисциплінарної відповідальності судді [11].

У Цивільному процесуальному кодексі України усі процесуальні строки поділяються на встановлені законом і визначені судом (ст. 121 ЦПК України). При цьому визначення строків судом допускається лише, коли вони не встановлюються відповідним нормативно-правовим актом, але ним передбачається таке право для суду.

У науці цивільного процесу існує цілий ряд класифікацій процесуальних строків. Усі науковці розглядають суд як суб'єкт, який або самостійно встановлює певний процесуальний строк, або виконує певну процесуальну дію у встановлений процесуальний строк як обов'язок [12, с. 142].

Так, Й.М. Штефан поділяє процесуальні строки на такі види: 1) за способом визначення на встановлені законом та/або судом. Встановлені судом процесуальні строки можуть бути призначені колегіальним складом суду і суддею одноособово різної тривалості, залежно від складності і місця виконуваних процесуальних дій; 2) за суб'єктами вчинення процесуальних дій процесуальні строки поділяються на встановлені:

для суду (судді); осіб, які беруть участь у справі; інших учасників процесу; 3) за тривалістю процесуальні строки в ЦПК України визначені від менше одного дня до більше трьох років [13, с. 28]. Фактично таких самих підходів у класифікації процесуальних строків дотримується С.С. Бичкова [14, с. 172]. Васильєв С.В., крім зазначених вище, пропонує в основу класифікації ще покласти таку ознаку, як характер здійснюваної процесуальної дії. За такою ознакою він пропонує виокремлювати загальні процесуальні строки та спеціальні процесуальні строки [12, с. 143].

Деякі науковці, аналізуючи темпоральну сторону цивільного процесу, піддають сумніву позицію законодавця про віднесення ним усіх наявних строків у Цивільному процесуальному кодексі України до категорії «процесуальних строків».

Через судові засідання закон у деяких випадках передбачає та визначає строк, до якого сторона може здійснити процесуальні дії, що не спрямовані на розгляд справи. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін; відповідач має право пред'явити зустрічний позов до початку розгляду справи по суті. Наведені строки за своїми наслідками мають характер процесуальних, але їх важко назвати процесуальними в повному розумінні, оскільки даний різновид передбачених ЦПК України строків не підлягає поновленню чи продовженню та за своїм виміром не є проміжком часу з моментом їх виникнення та закінчення, що є характерним для процесуальних строків. На погляд О.В. Рожнова [15, с. 426], виходячи з викладеного, такі строки слід називати строками судового засідання.

Більше того, деякими науковцями пропонується виділяти такий вид строків, як «службові строки». Ці строки не входять до змісту процесуальних правовідносин суду з особами, які беруть участь у справі, їх порушення не може бути оскаржено в процесуальному порядку. За своєю природою вони належать до сфери судового управління та не мають преклюзивного значення, правомочності суду та його обов'язки не припиняються у випадках прострочення здійснення ним відповідних процесуальних дій. Строки судової діяльності (службові строки) відрізняються від процесуальних строків за своєю сутністю. Вони не впливають на реалізацію суб'єктивних процесуальних прав сторонами, іншими особами, які беруть участь у справі. Пропущення службового строку не знімає із суду обов'язку вчинити процесуальну дію або комплекс процесуальних дій. На відміну від процесуальних строків, установлених законом, службові строки можуть бути подовжені [15, с. 432]. Вважається, що службові строки встановлюються для судді та суду і до таких строків відносять: строк проведення підготовчого засідання, строк розгляду справи тощо. Однак є науковці, які ставлять під сумнів доктринальний підхід «у виведенні їх поза змісту процесуальних правовідносин». Так, О.С. Захарова, проводячи деякий історичний екскурс розвитку науки цивільного процесу у межах інституту процесуальних строків, вважає за доцільне виокремлювати службові строки саме як вид процесуальних [12, с. 144].

Йдеться про те, що, по-перше, Глава 6 «Процесуальні строки» міститься в Розділі І «Загальні положення», тож ці норми є визначальними для всіх видів проваджень, під їхню дію підпадають процесуальні дії всіх суб'єктів цивільних процесуальних відносин. У тому числі й суду. По-друге, так звані службові строки, які мають значення для розгляду справи у порядку цивільного судочинства, встановлюються законом як і процесуальні строки. По-третє, Цивільний процесуальний кодекс України, хоч і не містить процесуальних наслідків недотримання службових строків, однак це тягне за собою негативні наслідки для зацікавлених у справі осіб [16].

Таким чином: 1. За способом встановлення процесуальні строки поділяються на процесуальні строки: 1) встановлені законом і 2) визначені судом. 2. За суб'єктами,

яких стосуються процесуальні строки: 1) процесуальні строки, які стосуються дій суду; 2) процесуальні строки, які стосуються дій сторін; 3) процесуальні строки, які стосуються дій інших учасників цивільного процесу.

Цивільний процесуальний кодекс передбачає порядок обчислення процесуальних строків у статті 123. Строки, встановлені законом або судом, обчислюються: 1) роками, наприклад строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років (ст. 301 ЦПК України); 2) місяцями (ст. 478 ЦПК України); 3) днями (ст. 342 ЦПК України); а також можуть визначатися 4) вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати (напр. ст. 254 ЦПК України).

Однак складність розгляду справ у порядку цивільного судочинства і відповідний аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України показує, що процесуальні строки можуть обчислюватись й іншими часовими параметрами: годинами та хвилинами. Наприклад, стаття 346 ЦПК України передбачає, що справи про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації суд розглядає не пізніше 24 годин після відкриття провадження у справі. Про те, що строки у цивільному процесі можуть обчислюватись у хвилинах, прямої вказівки у ЦПК України немає. Але ми можемо зробити такий висновок, аналізуючи, наприклад, статтю 214, де зазначено, що в судовому засіданні можуть бути оголошені перерви, тривалість яких визначається відповідно до обставин розгляду справи, що їх викликали.

Перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (ст. 124 ЦПК України). Цивільний процесуальний кодекс України визначає також момент закінчення процесуального строку (ст. 125 ЦПК України).

Зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків. У день відновлення провадження перебіг процесуальних строків продовжується (ст. 126 ЦПК України). На відміну від ЦПК України в редакції 2004 року, чинна редакція, яка стосується продовження процесуальних строків, не містить темпоральної вказівки на момент, з якого провадження вважатиметься зупиненим. Для цього слід звернутись до інших норм Цивільного процесуального кодексу України. Зокрема, Глава 8 ЦПК України встановлює порядок зупинення провадження в цивільній справі і передбачає, що із зазначених підстав для зупинення провадження суд постановляє ухвалу. Стаття 262 ЦПК України містить норми, які вказують на момент, коли ухвала набирає законної сили: 1) негайно після її проголошення; 2) в момент, передбачений ЦПК України (наприклад, ч. 8 ст. 480 ЦПК України); 3) з моменту її підписання суддею (суддями), якщо вона постановлена судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні в разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи. Із наведеного робимо висновок, що з дати постановлення ухвали суду про зупинення провадження у справі зупиняються і процесуальні строки.

Під час аналізу статті 126 ЦПК України можна також зауважити, що замість вказівки на момент зупинення процесуальних строків у частині 2 вона містить норму про момент у часі, коли строк продовжить перебіг: із дня відновлення провадження. Однак пояснення, яке б визначало, як встановити «день», коли провадження вважатиметься відновленим, немає. Для цього слід звернутись до норм статті 254 ЦПК України, що перелічує обставини, настання яких є підставою для відновлення провадження. Наприклад, суд вправі зупинити провадження у випадку направлення судового доручення щодо збирання доказів (п. 6 ч. 1 ст. 253 ЦПК України) до надходження відповіді від суду на доручення щодо збирання доказів (п. 9. ч. 1. ст. 254 ЦПК України).

Але слід звернути увагу, що деякою мірою буде помилкою вважати, що судове провадження відновиться і процесуальні строки продовжаться автоматично в день одержання судом такої відповіді. Натомість стаття 255 ЦПК України передбачає, що провадження у справі поновлюється шляхом винесення ухвали не пізніше десяти днів із дня отримання судом повідомлення про усунення обставин, що викликали його зупинення.

За загальним правилом, право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом, а документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду (ст. 127 ЦПК України). Винятками із цього правила є підстави для поновлення або продовження процесуальних строків у порядку, передбаченому статтею 128 ЦПК України. На відміну від попередньої редакції Цивільного процесуального кодексу України, законодавець розмежує правила продовження процесуального строку і його поновлення.

У контексті даної статті «продовження» строку має дещо інший характер, ніж продовження строку під час відновлення зупиненого провадження. Тут йдеться про те, що процесуальний строк може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду. Можливість продовження процесуального строку стосується виключно строку, який був встановлений судом. Заява про продовження процесуального строку, встановленого судом, розглядається судом, який встановив строк, без повідомлення учасників справи.

Поновлення процесуального строку відбувається, якщо його визначено законом, але було пропущено і лише з ініціативи учасника справи. Якщо відповідна заява від учасника справи надійшла, то суд в обов'язковому порядку поновлює пропущений процесуальний строк, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли ЦПК України встановлено неможливість такого поновлення. Наприклад, ч. 2 ст. 434 ЦПК України передбачає, що заява про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа, виданого судом, подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції. Очевидно, що навіть у випадку поважності пропуску неможливо буде поновити строк, якщо заяву було подано не до того суду, який уповноважений на її розгляд статтею 434 ЦПК України.

Поважність причин пропуску процесуального строку є оціночною категорією і встановлюється на розсуд суду. Зловживання таким правом учасника і обов'язком суду можуть призвести до порушення основних принципів судочинства. Це ілюструє справа «Устименко проти України» від 29.01.2016 року [17]. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, яка передбачає дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності рішення, згідно з яким жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення.

Європейський суд із прав людини наголошує, що в кожному випадку національні суди повинні встановити, чи виправдовують причини поновлення строку оскарження втручання у принцип *res judicata*, особливо коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів стосовно часу або підстав для поновлення строків. Із цього випливає, що національні суди, вирішивши поновити пропущений строк оскарження остаточної постанови у справі заявника без наведення відповідних причин та скасувавши в подальшому постанову суду, порушили принцип правової визначеності та право заявника на справедливий судовий розгляд.

Відповідно до ч. 4 ст. 128 ЦПК України одночасно з подачею заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подана заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк. Така вимога, на нашу думку, по-перше, спрямована на дисциплінування учасника справи у виконанні його процесуальних обов'язків, а по-друге, знімає проблему визначення підсудності, оскільки пов'язує подання заяви із процесуальною дією, яка мала бути вчинена

у відповідному судовому провадженні. Поновленню також підлягають строки, які встановлюються судом. Пропуск строку, встановленого законом або судом учаснику справи для подання доказів, інших матеріалів чи вчинення певних дій, не звільняє такого учасника від обов'язку вчинити відповідну процесуальну дію.

Про поновлення або продовження процесуального строку суд постановляє ухвалу. Про відмову в поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу, яка не пізніше наступного дня із дня її постановлення надсилається особі, що звернулася з відповідною заявою. Ухвалу про відмову в поновленні або продовженні процесуального строку може бути оскаржено в порядку, встановленому ЦПК України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. станом на 16.01.2020р.: Офіц. текст. Київ : Алерта, 2020.
2. Курило М. П. Щодо можливості уніфікації інституту процесуальних строків у Судовому процесуальному кодексі. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 16. С. 100-105
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 23.03.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
4. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
5. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950). *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.
6. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму ВСС України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 11 від 17.10.2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
7. Справа «Федіна проти України» від 02.09.2010 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_802.
8. Справа «Смірнова проти України» від 08.11.2005 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_440.
9. Справа «MATICA v. ROMANIA» від 02.11.2006 року. URL: <http://echr.ketse.com/doc/19567.02-en-20061102/>.
10. Справа «LITOSELITIS v. GREECE» від 05.02.2004 року. URL: <http://echr.ketse.com/doc/62771.00-en-20040205/>.
11. Ухвала № 2659/1дп/15-19 від 11.10.2019р. : Перша Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/472>.
12. Захарова О.С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 142-146.
13. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2009. 214 с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2008. 840 с.
15. Курс цивільного процесу: підручник / за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
16. Рішення №1997/дп-15 від 30.06.2015р. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <http://vkksu.gov.ua/userfiles/rishennya/2015/martynyshyn.pdf>.
17. Справа «Устименко проти України» (Заява № 32053/13). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/974_b27.